

NEROVNOSTI V DŮCHODECH

Miroslav Buchta

Ústav ekonomie, FES, Univerzita Pardubice

Abstract:

One of the problems of microeconomics is revenue (income) inequality. In this paper first revenue (income) concept is defined, further an approach to measure inequality in revenues is shown, together with corresponding problems. The greatest attention is devoted to causes of revenue inequalities. At the end problem groups are summarized and an estimation on reasons of inequalities is formulated.

Úvod

Jeden z problémů reálného ekonomického života je označován jako nerovnost v důchodech. I když ekonomická literatura uvádí, že nejde o problém ekonomický, ale spíše o problém politiků či sociologů, zaměříme na něj pozornost. Cílem bude upozornit na některá úskalí, která činí problém ještě složitější.

1. Pojem důchod

Důchodem (příjmem) se rozumí celkové množství peněz (peněžních prostředků), které jednotlivec (spotřebitel, domácnost) obdrží za určité období. Tímto obdobím se může rozumět měsíc či rok.

Důchod může být tvořen mzdou (platem), vlastnickým důchodem (důchodem z vlastnictví půdy a kapitálu v podobě nájemného, pachtovného, zisku, úroku či dividendy), popř. transferovou platbou.

Transferová platba je poskytována státem a tvoří ji např. starobní důchod, invalidní důchod, příspěvek (podpora) v nezaměstnanosti atd. podle platných zákonů daného státu.

V této oblasti - tedy v oblasti důchodů obecně - je nutné upozornit na obecnou časovou nerovnoměrnost důchodů, neboť zejména důchody z kapitálu a půdy mohou být soustředěny buď do několika málo měsíců v roce, nebo jsou poskytovány nerovnoměrně. Ale tak je tomu i u některých zaměstnanců, kdy např. 13. či 14. plat je poskytován souběžně s měsíčním platem, např. v 5. (6.) či 11. (12.) kalendářním měsíci. Nerovnoměrné jsou i důchody z literární činnosti, dědictví, výher, ale i z vedlejších činností, tedy činností realizovaných mimo hlavní pracovní poměr.

Musíme zdůraznit, že i když se to v literatuře neuvádí, že máme na mysli všechny druhy příjmů. V realitě jsou některé příjmy i nelegální.

2. Nerovnosti v důchodech a jejich měření

Ekonomická stratifikace (rozvrstvení) společnosti je projevem rozdělení důchodů mezi jedince či domácnosti (spotřebitele). V dané souvislosti je nezbytné připomenout, že není zanedbatelné, zda posuzujeme příjem jednotlivce, „úplné“ rodiny, či dočasného seskupení několika osob. Rovněž také se musí zohlednit věk aktérů, místo bydliště a některé další okolnosti. Ty totiž ovlivňují relativní dostatečnost, nebo nedostatečnost důchodů z hlediska životní úrovně.

Jak uvádí [2], každá společnost by měla sledovat sociální diferenciaci obyvatelstva, neboť polarizace příjmů vede k negativním jevům jako jsou stávky, sociální výbuchy, emigrace,

politická nestabilita, pasivní resistance nebo odpor k vládě, státnímu zřízení, politická pasivita, nezájem o věci veřejné, ale i pasivita v zaměstnání.

Chovají se tak tovární dělníci i technici v podniku, když vidí extrémní rozdíl ve výdělku mezi jím a třeba generálním ředitelem, občan, který srovnává svůj příjem s příjmem poslance, odborný asistent, který se srovnává s rektorem atd.

2.1 Měření nerovností

Mezi nejznámější způsoby měření nerovností patří:

- grafické znázornění Lorenzovou křivkou,
- Giniho koeficient (vychází z Lorenzovy křivky),
- index chudoby.

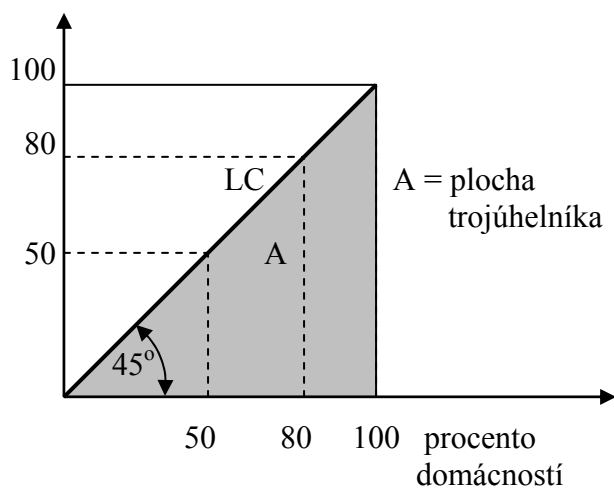
Lorenzova křivka je grafickým znázorněním rozdělení důchodů ve společnosti - viz obr. 1a, 1b, 1c.

Giniho koeficient se píše ve tvaru:

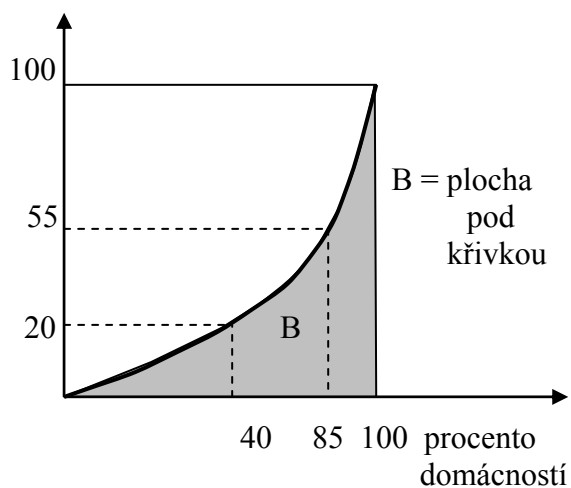
$$G = \frac{A - B}{A},$$

přičemž symboly A a B odpovídají obrázku.

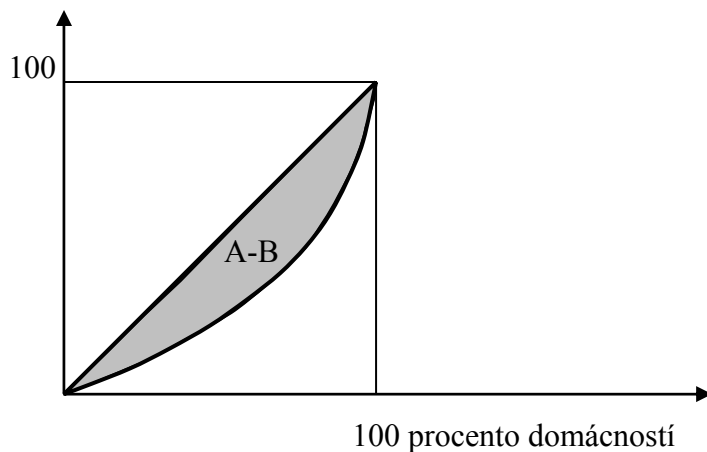
a) ideální rozdělení

b) reálné rozdělení

c) rozdíl

Obr. 1: Lorenzova křivka

Je-li $G = 0$, pak $A = B$ a jde o ideální rozdělení. V realitě se pohybuje G v intervalu $0,1$, ale je vždy menší než 1 . Udává se, že v USA je $G = 0,3$. Večerník v práci [3] uvádí hodnoty v ČR takto:

rok	btto mzda	rok	ntto mzda
1992	$G = 0,23$	1993	$G = 0,25$
1996	$G = 0,24$	1996	$G = 0,27$
		1998	$G = 0,27$

Vidíme, že praktické hodnoty se pohybují od $0,2$ do $0,3$. Problémem je v tomto případě, ale i v dalších, objektivní určení příjmů; minimálně vidíme rozdíl mezi hrubým a čistým příjmem, ale nutně musíme upozornit na neevidované příjmy (šedá ekonomika). Nejhlavnějším problémem je nemožnost zjištění veškerých (celkových) příjmů.

Index chudoby můžeme napsat ve tvaru

$$i_{ch} = \frac{a}{b},$$

kde a je počet lidí (osob), jejichž příjem je pod určitou hodnotou (hranicí chudoby),
 b - celkový počet lidí (osob).

Hranice chudoby se dá měřit:

- životním minimem,
- hranicí subjektivní chudoby (SPL - Subjective Poverty Line),
- indexem deprivace.

Životní minimum je společensky uznanou minimální hranicí příjmů občana nebo rodiny, pod níž nastává stav jeho hmotné nouze, viz zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů [4]. V současné době (říjen 2003) je v ČR tvořeno dvěma složkami:

a) **částka potřebná k zajištění výživy a základních osobních potřeb** (výživa - nejmenší možná částka, oděvy, obuv, osobní hygiena, jízdné, atd)

u dítěte do 6 let	1690,- Kč
u dítěte 6 až 10 let	1890,- Kč
u dítěte 10 až 15 let	2230,- Kč
u dítěte 15 až 26 let	2450,- Kč
u ostatních občanů	2320,- Kč

b) **částka potřebná k úhradě nákladů na domácnost** (bydlení, otop, voda, elektřina, aj)

jednotlivec	1780,- Kč
dvojice	2320,- Kč
tři a čtyři osoby	2880,- Kč
pět a více osob	3230,- Kč

Životní minimum je dáno politickým rozhodnutím, je poměrně dlouhou dobu fixní a neodráží, podle názoru autora, růst cen některých základních potřeb, životní úroveň a situaci, kdy zejména rodina musí obnovit z technických a životnostních důvodů některé spotřebiče (sporák, lednička, radiopřijímač atd).

Hranice subjektivní chudoby se podle [2] vypočítá z logaritmického vztahu mezi skutečným příjmem domácnosti, její velikostí a deklarovaným minimálním příjmem. (Bližší vysvětlení nemá autor příspěvku k dispozici.)

Index deprivace, zmíněný tamtéž, je popisován jako poměr kdy člověk hodnotí svoji životní situaci ve srovnání s jinými lidmi nebo skupinami, jako nepříznivou. (Rovněž zde chybí bližší vysvětlení). Má zjevně subjektivní charakter a je zřejmě uplatňován nejvíce.

Stanovení hranice chudoby je v zásadě politickým rozhodnutím, protože skupinám lidí, ohrožených chudobou, je poskytována sociální podpora, která je financována z daní. Stanovení konkrétní výše však není snadnou, ale ani jednoznačnou záležitostí. Uvádí se tyto problémy:

- jiná hranice chudoby v USA, jiná v Kamerunu, jiná v ČR,
- nezkoumá se, jak jsou lidé daleko od této hranice,
- s hranicí chudoby je možno účelově zacházet - tedy posouvat nahoru i dolů,
- jak již bylo naznačeno, je nemožné zjišťovat skutečné příjmy.

2.2 Nerovnosti v pracovních důchodech

Všeobecně se uvádějí tyto hlavní příčiny rozdílů v pracovních důchodech, dodejme však, že se mají na mysli spíše rozdíly v určitých profesích, než rozdíly mezi nejhůře a nejlépe placenými osobami:

- rozdíl schopnosti jednotlivců dané geneticky i podmínkami v rodině,
- rozdílná intenzita práce,
- diskriminace podle pohlaví, věku, rasy, náboženství, národnosti,
- vzdělání,
- výsledky práce,
- výkon konkrétního povolání, čili rozdíly v profesích, kde se uplatňuje:
 - fyzická namáhavost,
 - rizikovitost profese (horník x úředník),
 - odpovědnost profese nebo funkce,
 - znalost,
 - aktivita,
 - poptávka po profesi, resp. vzácnost,
 - obor či odvětví,
 - postavení v instituci (podniku),
 - zaměstnavatelé (tuzemští či zahraniční),
 - veřejný sektor x soukromý sektor,
 - místo zaměstnání (Praha, město, vesnice).

Současnost v ČR je však ovlivňována i faktory, které nemusí a také ani nejsou objektivní, a to:

- konexe a kontakty,
- „kamarádšoft“,
- rodinné vztahy,
- lobby,
- politická spojení,
- účelová spojení osob,
- souběh zaměstnání.

Pro ilustraci uvádíme některé orientační hodnoty výdělků profesí, resp. funkcí:

- minimální mzda 6 200,- Kč/měsíc
- docent na VŠ (základní plat) ~ 20 000,- Kč/měsíc
- vodoinstalatér (platba s dokladem) 160,- Kč/h
- elektroinstalatér (platba bez dokladu) 150,- Kč/h
- zedník (platba bez dokladu) 250,- Kč/h
- prodavačky a pokladní v Hypermarketech 7 500 - 11 000,- Kč/měsíc
- fotbalisté v ČR:
 - Karel Poborský (Sparta Praha) odhad 10 mil. Kč btto/rok
příjem je tvořen základním měsíčním platem, podpisovým bonusem, startovním a prémie-
mi, další příjem za utkání v reprezentaci,
- hokejisté v ČR:
 - průměrný extraligový hráč ~ 60 000,- Kč/měsíc
- populární umělci:
 - zpěváci (show 0,5 h) 60 - 250 tis. Kč
 - herci (za jeden pořad v ČT) 80 - 230 tis. Kč
 - za jeden natáčecí den 25 tis. Kč
- manažeři TOP:
 - banky, Sazka, OKD až 20 mil. Kč/rok
 - ředitel ČT (základní plat) ~ 100 000,- Kč/měsíc + odměny
 - člen Rady pro rozhlasové a televizní vysílání 46 440,- Kč/měsíc
- Škoda Auto:
 - pro 351 vedoucích pracovníků prům. 75 078,- Kč/měsíc za rok 2001 [4]
- poslanci a senátoři:
 - základní plat 46 500,- Kč/měsíc
 - funkční příplatek 4 650 - 88 350,- Kč (předseda komory)/měsíc
 - paušál na reprezentaci 7 500,- Kč/měsíc
 - příspěvek na dopravu 18 600 - 27 900,-Kč/měsíc
 - úhrada dopravy, ubytování a diet doma i v zahraničí, pokud je vyslala Sněmovna
 - příspěvek na bydlení přespolních v Praze až 13 800,- Kč/měsíc
 - příspěvek na odborné a administrativní práce až 11 700,- Kč/měsíc
 - příspěvek na telefon 6 000,- Kč/měsíc
 - příspěvek na kancelářské potřeby 1 200,- Kč/měsíc
 - příspěvek na kancelář ve volebním obvodu 12 200 - 27 200,- Kč/měsíc
 - funkcionáři - buď auto s řidičem, nebo služební octavii
 - po ukončení funkce odchodné až ve výši pětinasobku platu
(Právo, 2.5.2003 [5]). U této skupiny (obecně politiků) je třeba dodat, že si sami určují své
finanční požitky.

Příjem herce pak může být tvořen souhrnem příjmů z:

- angažmá v divadle,
- působení ve filmu,
- působení v televizi,
- působení v dabingu,
- hostování v jiných divadlech,
- samostatná vystoupení,
- moderování soukromých či podnikových akcí.

Hudebník může mít příjem ze základního platu v symfonickém orchestru, plus působení v taneční či dechové kapele, působení na soukromých akcích, popř. i v divadelním orchestru.

Vysokoškolský učitel může mít příjem tvořen:

- platem na mateřském pracovišti, který může být tvořen:
 - základním platem,
 - osobním hodnocením,
 - příplatkem za vedení,
 - 13. a 14. platem,
 - mimořádnými odměnami.
- externí výukou na jiných VŠ (často i několika),
- externí výukou na SŠ či VOŠ,
- publikační činností (učební texty, skripta, učebnice, články, knihy),
- VHČ,
- poskytováním kondic,
- řešením výzkumných úkolů (grantů),
- oponentními posudky všeho druhu,
- účastí na oponentních jednáních,
- výkonem poslanecké nebo zastupitelské funkce,
- odměnou za členství ve statutárním orgánu,
- „úspory“ ze zahraničních cest,
- soukromým podnikáním (poradce, advokát, soudní znalec, projektant,...).

Tyto informace mají pouze ukázat na pestrou strukturu příjmů, ilustrovanou na několika srozumitelných a čtenářům známých profesích.

3. Shrnutí problémů

Udělám-li souhrn problémů, naznačených v předchozích částech tohoto pojednání, pak lze psát:

- nejasné vymezení pojmů důchod a domácnost a složitost vymezení,
- pro srovnatelnost výsledků je nutné stanovit srovnávací období, nejlépe období jednoho roku (hypotéza),
- srovnávat lze důchody jednotlivce, hůře důchody domácnosti (definice domácnosti je uvedena dobře v [2]),
- nejasně definované příjmy pro měření nerovnosti v důchodech podle Giniho koeficientu,
- diskutabilní vytvoření částky životního minima a jeho stnulost,
- neopodstatněné rozdíly v příjmech (hypotéza),
- faktická nemožnost zjištění skutečného příjmu,
- uplatňování průměrných příjmů je nevhodné a nesprávné, neboť jak uvádí pramen [7], navíc vypovídací schopnost je mizivá. Tamtéž se uvádí: „mzda už po několik let (konkrétně od roku 1996) roste hlavně až za devátým decilem, tzn. nejlépe placeným zaměstnancům (a v nejlépe placených odvětvích). Tento jev evidentní mzdové, ale hlavně motivační disproportionality tak vzhledem k mediální oblibě průměru. Zůstává běžnému občanu docela dobře skryt“. Výsledky za rok 2003 potvrzují plnou platnost zmíněné citace.

I když to nebylo v předchozím textu zdůrazněno, máme na mysli především příjmy (mzdy a platy) ze zaměstnání, neboť ony jsou předmětem statistik a pro většinu obyvatel jsou hlavními, ne-li jedinými zdroji příjmů.

Výsledky publikované ČSÚ o hrubých výdělcích zaměstnanců za rok 2002

(HN 7.10.2003) ukazují, že se dále posilují negativní tendence, k nimž směřuje sociální rozvrstvení v naší zemi [9].

4. Závěr

Ze všeho, co bylo v příspěvku uvedeno, lze vyslovit tento závěr:

1. V oblasti měření nerovností existuje řada problémů, které z exaktního hlediska v podstatě znemožňují tato měření realizovat.
2. Příčiny nerovností, uváděné v literatuře, neodpovídají realitě. Největší příjmy vykazují manažerské posty jako takové. Mít vysoký příjem znamená dosáhnout vysoký post. Žádný prostředek k tomu není nevhodný, resp. obráceně - každý prostředek je vhodný. Lze jen dodat, že nerovnosti v příjmech by byly údajně přijímány příznivěji, kdyby byly pouze důsledkem rozdílů ve vynaloženém úsilí. Tomu ovšem tak není a asi nikdy nebude.
3. Jak ukazují zkušenosti ze zahraničí, extrémně se zvyšuje poměr příjmů maximálních a minimálních v podniku či v instituci. HN 1.10.2001 uvedly, že v USA v roce 1980 průměrný plat generálního ředitele byl 42x větší než průměrný plat dělníka, v roce 1999 však tento poměr byl již 475. V ČR v roce 1999 byla hodnota poměru 6. Koncem minulého století se obecně v Evropě uznávalo, že ředitel má 7 - 8x více než dělník.
4. Morální hledisko, logika, serióznost, solidarita nemají v této oblasti místo. Nemusíme s tím souhlasit, ale to je vše, co s tím můžeme dělat.

Osobní názor autora je ten, že se zde, i když proti jeho názorům, uplatňuje až extrémně zásada homo oeconomicus, tedy člověka ekonomického, který usiluje o maximalizaci svých užitků a příjmů při minimalizaci úsilí (námahy, nákladů), a to bez ohledu na pojmy spravedlnost, etika, solidarita.

I když jsme se v tomto příspěvku nedotkli problému přerozdělování vůbec a otázku spravedlivosti jsme již v úvodu přesunuli filosofům a politikům, nelze opomenout alespoň jednu tezi, o níž autor při psaní přemýšlel. Patří směru libertariánství a říká: je-li proces, kterým se dospívá k rozdělení důchodů, spravedlivý, je spravedlivé i výsledné rozdělení bez ohledu na jeho nerovnost. A o tom to vlastně všechno je. Čili - je spravedlivý proces rozdělování důchodů?

A úplně závěrem je účelné dodat, že téma příspěvku se úzce váže s tématem manažerské ekonomiky či řízení lidských zdrojů - odměňování - které je praktickým problémem reálné ekonomiky.

Použitá literatura:

1. Macáková, L. a kol.: Mikroekonomie. Základní kurz, Slaný, Melandrium 2002, 7. vydání.
2. Vlček, J. a kol.: Ekonomie a ekonomika. Praha, ASPI 2003
3. Finance a úvěr č. 9/2001
4. Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů
5. Hospodářské noviny 8.1.2003; 14.4.2003
6. Právo 2.5.2003
7. Hindls, R., Hronová, S.: Omyly o průměrné mzdě. Ekonom č. 48/2001
8. Hospodářské noviny 1.10.2001
9. Keller, J.: Nemíchejme jablka s hruškami. Právo, 10.10.2003

Kontaktní adresa:

doc. Ing. Miroslav Buchta, CSc.
Ústav ekonomie, FES, Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice
Tel.: 466 036 584
e-mail: miroslav.buchta@upce.cz

Recenzoval: doc. Ing. Jaroslav Pilný, CSc., Ústav ekonomie, FES, Univerzita Pardubice